

*Pregledni članak*

## **AGRARNA POLITIKA U FUNKCIJI RAZVOJA PROIZVODNJE HMELJA U REPUBLICI SRBIJI<sup>+</sup>**

**Gordana Radović\***

gordana\_r@iep.bg.ac.rs

**Radovan Pejanović\*\***

radovan.pejanovic0603@gmail.com

**Jan Kišgeci\*\***

jan.kisgeci@gmail.com

### **Rezime**

*Adekvatne mere agrarne politike su neophodne u cilju izmene setvene strukture u korist industrijskih biljaka, gde se ubraja i hmelj. Cilj rada je da se predstavi finansijska podrška države razvoju proizvodnje hmelja u Republici Srbiji. U radu se analiziraju izdvajanja iz agrarnog budžeta u protekloj deceniji, koja su bila usmerena za podsticaje za podizanje novih zasada hmelja. Autori zaključuju da su izdvajanja iz agrarnog budžeta u protekloj deceniji bila nedovoljan izvor za finansiranje razvoja proizvodnje hmelja u Republici Srbiji, te da je potrebno sagledati i druge moguće načine finansiranja ove proizvodnje. U svrhu razvoja proizvodnje hmelja u Srbiji potrebna je i podrška naučno-istraživačkih institucija, osnivanje udruženja proizvođača, kao i aktivna promocija domaćeg piva u cilju promena navika savremenih potrošača.*

**Ključne reči:** finansiranje proizvodnje hmelja, mere agrarne politike, agrarni budžet, specijalizovana poljoprivredna banka, Republika Srbija

**JEL KLASIFIKACIJA:** Q14, Q18, Q28

---

<sup>+</sup> Rad je deo istraživanja finansiran sredstvima MNTRI RS, verifikovan ugovorom br. 451-03-66/2024-03/200009 od 5. 2. 2024. godine.

\* Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, ORCID ID (<https://orcid.org/0000-0001-9770-6306>).

\*\* Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet.

## 1. UVOD

Hmelj, kao nezamenljiva sirovina u pivarstvu, gaji se u svetu na oko 56.000 hektara. Na ovoj površini se proizvede oko 100.000 tona suvih šišarica godišnje. Proizvodnja hmelja na globalnom nivou vezana je za velike multinacionalne kompanije, koje potpuno kontrolišu snabdevanje najvećeg dela svetske pivarske industrije. To znači da kontrolišu i sve uslove prometa, odnosno cenu hmelja u svetu, koja je definisana dugogodišnjim ugovorima.<sup>1</sup>

Najveći proizvođač hmelja u Evropi je bila i ostala Nemačka, gde se hmelj gaji na oko 19.000 hektara. U Nemačkoj je u 2003. godini učešće površina pod hmeljom u ukupnim poljoprivrednim površinama bilo 0,17%. Iste godine u ovoj državi učešće broja poljoprivrednih gazdinstava koja su uzgajala hmelj u ukupnom broju poljoprivrednih gazdinstava bilo je 0,4%. Najznačajnije karakteristike hmeljarstva u Nemačkoj su: (a) tradicija u proizvodnji od preko 1.200 godina; (b) liderstvo u novim tehnologijama proizvodnje, zasnovanim na naučnim istraživanjima; (c) dobra saradnja između državnih institucija, hmeljarske industrije i pivara.<sup>2</sup>

Najveću konkurenciju evropskim proizvođačima hmelja predstavljaju hmeljari Sjedinjenih Američkih Država. U Sjedinjenim Američkim Državama hmelj se gaji na oko 15.000 hektara, proizvodnja je jeftina, zauzima velike površine, a karakterišu je visoki prinosi, kao i gajenje sorata sa visokim sadržajem alfa kiselina.<sup>3</sup>

Subvencionisanje proizvodnje je značajan faktor održavanja i razvoja proizvodnje hmelja. U tom cilju se iz budžeta Evropske unije obezbeđuju subvencije, i to za redovnu proizvodnju na nivou od oko 400 evra/ha, a 550 evra/ha za neobrađene hmeljarnike, koji su namenjeni obnovi i sadnji. Jedan od važnih preduslova uspešne proizvodnje je i organizovanost proizvođača hmelja. Organizovanost podrazumeva dugoročno planiranje, poštovanje višegodišnjih ugovora o plasmanu svojih proizvoda, saradnju sa doradivačima hmelja i trgovcima, kao i saradnju sa pivarama, i to na nivou uzajamnog poštovanja i pravične podele dobiti. Za podizanje novog hmeljarnika potrebno je oko 50.000 evra, a investicija se u potpunosti vraća za 6-7 godina.<sup>4</sup>

Poljoprivredu karakterišu biološke i društveno-ekonomske specifičnosti zbog čega je i finansiranje ove privredne delatnosti veoma

<sup>1</sup> Kišgeci (2021), str. 15.

<sup>2</sup> Pichlmaier (2003)

<sup>3</sup> Kišgeci (2021), str. 20.

<sup>4</sup> Kišgeci (2017), str. 23.

kompleksno.<sup>5</sup> Problem predstavlja i veoma česta nedovoljnost izvora finansiranja poljoprivredne proizvodnje.<sup>6</sup> Poljoprivreda u Republici Srbiji se, već četvrt veka, nalazi u dubokoj i sveobuhvatnoj krizi. Najznačajniji uzroci krize su nedostatak finansijskih sredstava za prostu, kao i za proširenu reprodukciju.<sup>7</sup> To je imalo za posledicu smanjenje obima proizvodnje, kao i zaostajanje u razvoju ove privredne delatnosti.

Navedeni uzroci krize u agraru su negativno uticali i na proizvodnju hmelja. Finansiranje je značajan faktor razvoja poljoprivrede, pa i proizvodnje hmelja u Republici Srbiji.<sup>8</sup> Pored nedostatka finansijskih sredstava, ograničavajući faktor za razvoj poljoprivrede u Republici Srbiji u proteklom periodu, bila je nekonzistentnost mera agrarne politike. To je nepovoljno uticalo na subvencionisanje pojedinih kultura, a time i hmelja.

Kriza agrarne politike se ogleda i u nedovoljnim investicijama u sisteme za navodnjavanje, a što se nepovoljno odražava na prinose. Klimatske promene su novi izazov za našu agrarnu politiku, koja zaostaje u preduzimanju mera, kako bi se ublažile katastrofalne posledice poplava, suša i drugih nepogoda, koje pogađaju poljoprivredu.<sup>9</sup>

Finansijska podrška države, definisana merama agrarne politike, je značajan faktor razvoja proizvodnje hmelja u Republici Srbiji.<sup>10</sup> Uzgajanje ove kulture omogućava se razvoj prerađivačke industrije, posebno mini pivara, a to je od značaja i za razvoj preduzetništva. Pored finansijske podrške države, izvori finansiranja proizvodnje hmelja u proteklom periodu bili su i krediti poslovnih banaka, ali to je, uglavnom, nepovoljan model finansiranja za većinu poljoprivrednih subjekata u Srbiji.<sup>11</sup>

## 2. RAZVIJENOST PROIZVODNJE HMELJA

Republika Srbija ima dugu tradicija proizvodnje hmelja, koji se proizvodi na području Autonomne Pokrajine Vojvodine više od 250 godina. Za proizvodnju hmelja postoje povoljni prirodni uslovi. To je, pre svega,

---

<sup>5</sup> Vasiljević (1998), str. 15-17.

<sup>6</sup> Jovanović i Zubović (2019), str. 59.

<sup>7</sup> Pejanović (2016)

<sup>8</sup> Radović i Pejanović (2023), str. 38.

<sup>9</sup> Pejanović i Milovanović (2016), str. 182-185.

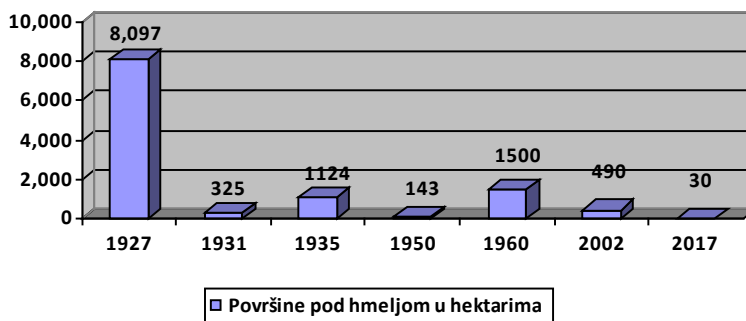
<sup>10</sup> Pejanović i Radović (2021), str. 16.

<sup>11</sup> Pejanović i Radović (2017), str. 47.

plodno zemljište, povoljni agroekološki uslovi, edukovana radna snaga, savremena poljoprivredna mehanizacija, kao i neiskorišćeni kapaciteti za preradu i doradu hmelja. Institut za ratarstvo i povrtarstvo u Novom Sadu, kao Institut od nacionalnog značaja za Republiku Srbiju, u Zavodu za alternativne kulture u Bačkom Petrovcu, proizvodi kvalitetne sorte hmelja. Ova naučno-istraživačka institucija obezbeđuju proizvođačima hmelja i potrebnu tehnologiju proizvodnje.

Hmelj proizveden u Srbiji je dobrog kvaliteta. Međutim, i pored navedenih povoljnih uslova, proizvodnja hmelja u Srbiji je u stalnom padu, u periodu posle Drugog svetskog rata. Primera radi, pod zasadima hmelja bilo je 1.500 hektara u 1960. godini, u 2004. godini 245, a u 2009. godini samo 70,6 hektara. Hmelj se u Srbiji proizvodio i proizvodi samo na području Vojvodine, gde je početkom XX veka postojalo jako udruženje – Udruženje hmeljara Bačke. Ovo udruženje je imalo 1.888 članova u 1906. godini.<sup>12</sup>

Grafikon 1. Površine pod hmeljom u Vojvodini 1927-2017.



Izvor: Kišgeci (2016)

Na osnovu prikazanih podataka o proizvodnjih hmelja u AP Vojvodini u proteklih 90 godina može se konstatovati da su u analiziranom periodu postojale ogromne oscilacije u veličinama površina poljoprivrednog zemljišta pod ovim zasadima. Primera radi, u 1927. godini u Vojvodini je bilo oko 8.000 hektara pod zasadima hmelja, da bi već posle četiri godine, proizvodnja bila svedena na samo 325 hektara (Grafikon 1). Površine pod zasadima hmelja su povećavane od 1931. godine, pa sve do Drugog svetskog rata, kada je ratni vihor uništio većinu hmeljarnika.

<sup>12</sup> Kišgeci (2016)

Pod hmeljarnicima je bilo 1.500 hektara u Vojvodini, u 1960. godini, što se smatralo optimumom za ovu značajnu hmeljarsku oblast. Međutim, i pored svih dobrih uslova za razvoj proizvodnje hmelja, ona se permanentno smanjivala, sve do 2015. godine, kada je u Bačkom Petrovcu pokrenuta obnova zasada hmelja na oko 20 hektara. Proizvodnja hmelja u Bačkom Petrovcu zadržana je na 20 hektara i u 2023. godini, a u okviru ove površine, u punom rodu bilo je 10 hektara.

### 3. METODOLOGIJA

Cilj rada je da se predstavi finansijska podrška države razvoju proizvodnje hmelja u Republici Srbiji. U radu se koristi metod analize, sinteze, istorijski, kao i metod deskriptivne statističke analize. Izvori podataka su dostupni podaci na web sajtu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije, kao i pravilnici i uredbе, kojima su bile definisane mere agrarne politike u periodu 2013-2023. godina.

### 4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U Republici Srbiji se u okviru Zakona o budžetu svake godine definiše iznos sredstava za agrarni budžet. Merama agrarne politike se definiše kvantitativna i kvalitativna raspodela agrarnog budžeta, a po osnovu uredbi o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju na području Republike Srbije. Mera agrarne politike, kojom su definisani podsticaji za podizanje zasada hmelja, obuhvata i podsticaje za podizanje višegodišnjih zasada voćaka i vinove loze.

U Pravilniku o podsticajima programima za unapređenje konkurentnosti za investicije u fizičku imovinu poljoprivrednog gazdinstva kroz podršku podizanja višegodišnjih zasada voćaka, vinove loze i hmelja definisan je maksimalni iznos podsticaja po korisniku u iznosi od tri miliona dinara. Od ovog iznosa propisano je da se 2,5 miliona dinara može da koristi za nabavku sadnog materijala, 825 hiljada dinara za nabavku naslona za zasade, 375 hiljada dinara za pripremu zemljišta, a 100 hiljada dinara za analizu zemljišta. Ako se podsticaji odnose na proizvodne zasade sa domaćim i odomaćenim sortama, podsticaji se uvećavaju za 100.000 dinara po hektaru podignutog proizvodnog zasada.<sup>13</sup>

---

<sup>13</sup> Pravilnik (2023)

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 1 može se konstatovati da su iznosi subvencija Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u prethodnoj deceniji bili veoma promenljivi. Značajna razlika u visini subvencija bila je u poslednje tri godine. U 2021. godine subvencije su bile najniže u odnosu na celokupan analizirani period i iznosile su samo 50 miliona dinara. Već u sledećoj godini subvencije su bile povećane na 600 miliona dinara, a u 2023. godini su bile smanjena za skoro 70% u odnosu na prethodnu godinu.

*Tabela 1. Učešće subvencija za podizanje zasada voćaka, vinove loze i hmelja u agrarnom budžetu Republike Srbije 2013-2023.*

Godina	Iznos agrarnog budžeta (u mil RSD)	Ukupan iznos subvencija za podizanje zasada voćaka, vinove loze i hmelja (u mil RSD)	Učešće subvencija za podizanje zasada voća- ka, vinove loze i hmelja u agrarnom budžetu (u %)
2013.	44.699,5	200,0	0,45
2014.	45.427,2	64,3	0,14
2015.	45.308,2	150,0	0,33
2016.	40.465,7	100,0	0,25
2017.	43.787,6	150,0	0,34
2018.	44.109,2	180,0	0,41
2019.	54.614,7	250,0	0,46
2020.	56.067,9	238,2	0,42
2021.	60.271,3	50,0	0,08
2022.	78.571,5	650,0	0,83
2023.	79.704,2	200,0	0,25
Prosečno učešće: 0,36			

Izvor: Uredbe o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji 2013-2023.

Važno je napomenuti da su iznosi subvencija, prikazani u Tabeli 1, zbirni i odnose se na sve višegodišnje zasade (zasade voćaka, vinove loze i

hmelja), te da ne postoji javno dostupan podatak o pojedinačnim iznosima subvencija za zasade hmelja u analiziranom periodu. Prosečno učešće subvencija za podizanje zasada voćaka, vinove loze i hmelja u agrarnom budžetu, u periodu 2013-2023. godina, bilo je 0,36% (Tabela 1).

Na osnovu realizovane analize, može da se zaključi da su iznosi subvencija bili promenljivi, ali i da su one bile nedovoljan izvor finansiranja razvoja proizvodnje hmelja u Republici Srbiji u protekloj deceniji. Pored subvencija, izvori finansiranja podizanja zasada hmelja u prethodnom periodu, bili su i samofinansiranje, kao i krediti poslovnih banaka. Uslovi kreditiranja poljoprivrednih subjekata na domaćem bankarskom tržištu su nepovoljni za većinu poljoprivrednih subjekata. Konkretno, nepovoljan uslov je ročnost kredita, s obzirom na to da se oni, uglavnom, odobravaju na kratak vremenski period, najčešće do pet godina. Nepovoljne uslove kreditiranja predstavljaju i visoki troškovi bankarskih garancija, visina kamatne stope, kao i valutna klauzula.

Stava smo da je u cilju razvoja proizvodnje hmelja u Republici Srbiji neophodno definisanje mera agrarne politike – subvencija za podizanje zasada hmelja za, minimalno, desetogodišnji period. Smatramo i da je potrebno i da se obezbede drugi povoljni izvori finansiranja za podizanja novih hmeljarnika, kao i za nabavku sistema za navodnjavanje, protivgradnih mreža i sl.

U tu svrhu, smatramo da je potrebno, osnivanje specijalizovane (razvojne) poljoprivredne banke u Republici Srbiji, koja bi kao Hrvatska banka za obnovu i razvoj (HBOR), odobravalala dugoročne (razvojne) kredite uz povoljnu kamatnu stopu i realne uslove obezbeđenja.<sup>14</sup> Takođe, u cilju razvoja proizvodnje hmelja, kao i razvoja preduzetništva u pivarstvu (otvaranje zanatskih pivara), potrebno je da se zakonom omogući osnivanje mikrofinansijskih institucija, koje postoje u zemljama u okruženju. Značaj razvoja kraft pivara je i u mogućnosti razvoja pivskog turizma, kao posebnog oblika ruralnog turizma. U tu svrhu potrebno je i definisanje pivskih puteva, uz adekvatnu turističku signalizaciju. Na ovaj način bi se značajano doprinelo i ruralnom razvoju, a što bi omogućilo i zaustavljanje migracija stanovništva iz ruralnih u urbana područja.

---

<sup>14</sup> Radović (2014), str. 89-94.

## 5. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Na osnovu realizovanog istraživanja može da se izvede zaključak da u protekloj deceniji nisu postojale adekvatne mere agrarne politike, odnosno izdvajanja iz agrarnog budžeta, koja su mogla značajnije da podstaknu razvoj proizvodnje hmelja u Republici Srbiji. Subvencije su imale značajne oscilacije, kako u apsolutnom, tako i u relativnom iznosu, kada se analizira njihov udeo u agrarnom budžetu. S obzirom na to da ova mera agrarne politike obuhvata zbirno podsticaje za sve višegodišnje zasade (voće, vinovu lozu i hmelj), mnogi proizvođači hmelja nemaju ni informacije da postoje podsticaji.

U cilju razvoja proizvodnje hmelja u Republici Srbiji, trebalo bi da se povećaju iznosi podsticaja, kao i da se oni isplaćuju po hektaru, kao što je to slučaj u državama članicama Evropske unije. Potrebno je i da ova mera agrarne politike bude postojana u dužem vremenskom periodu. U cilju značajnije finansijske podrške razvoju hmeljarstva, neophodno je i definisanje novih izvora finansiranja. Stava smo da je u tu svrhu potrebno osnivanje razvojne državne finansijske institucije – specijalizovane poljoprivredne banke, koja bi pod povoljnim uslovima kreditirala proizvodnju hmelja. Kako bi se ova banka osnovala, potrebne su i izmene normativnog okvira, koje su potrebne i u cilju omogućavanja osnivanja mikrofinansijskih institucija. I ove finansijske institucije bi mogle da podstaknu, kako razvoj hmeljarstva, tako i razvoj kraft pivara. Male zanatske pivare bi mogle da daju razvojni impuls i ruralnom turizmu, razvojem pivskog turizma, kao njegovog posebnog oblika. To bi uticalo i na ruralni razvoj u Republici Srbiji.

Mogućnost finansiranja proizvodnje hmelja u Republici Srbiji od 2024. godine, postoji i u okviru IPARD III programa, i to u okviru Mere 1, koja obuhvata investicije u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava.

Za razvoj hmeljarstva, pored adekvatne finansijske podrške, potrebna je i podrška naučno-istraživačkih institucija u cilju stvaranja novih kvalitetnijih sorti hmelja, kao i unapređenja proizvodnje i prerade. Potrebno je i osnivanje jakog udruženja proizvođača hmelja, kakvo je postojalo u Vojvodini početkom XX veka. Udruživanje, odnosno organizovanost proizvođača hmelja, je prvi preduslov za jedinstvenu poslovnu i prodajnu politiku. I postoji još jedna značajna prepreka za ekspanziju hmeljarstva, a to su navike savremenih potrošača da konzumiraju pivo koje nema izrazito gorak ukus. Poznato je da hmelj daje gorčinu pivu. Stava smo da bi trebalo realizovati kvalitetnu promotivnu kampanju, koja bi istakla da “hmelj daje dušu pivu”, kako bi se otklonila i ova prepreka u razvoju proizvodnje hmelja u Republici Srbiji.



## AGRICULTURAL POLICY IN THE FUNCTION OF HOP PRODUCTION DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF SERBIA

### Abstract

*Adequate agricultural policy measures are necessary in order to change the sowing structure in favor of industrial plants, including hops. The aim of the paper is to present the state's financial support for the development of hop production in the Republic of Serbia. The paper analyzes allocations from the agricultural budget in the past decade, which were directed to incentives for raising new hop plantations. The authors conclude that allocations from the agricultural budget in the past decade were an insufficient source for financing the development of hop production in the Republic of Serbia, and that it is necessary to look at other possible ways of financing this production. In order to develop the production of hops in Serbia, the support of scientific and research institutions, the establishment of associations of producers, as well as the active promotion of domestic beer with the aim of changing the habits of modern consumers are needed.*

**Key words:** financing of hop production, measures of agricultural policy, agricultural budget, specialized agricultural bank, Republic of Serbia

### LITERATURA

Jovanović, O. i Zubović, J. (2019), "The Importance of Subsidies for SME Development in the Agricultural Sector of Serbia", *Western Balkan Journal of Agricultural Economics and Rural Development*, No. 1/2019, pp. 51-61.

Kišgeci, J. (2016), *Istorija hmeljarstva Vojvodine*, Power Point Presentation.

Kišgeci, J. (2017), "Hmeljarstvo kao privredni potencijal Srbije", Zbornik apstrakata, Prvi naučno-stručni simpozijum "Pivo, pivarstvo i hmeljarstvo", Zrenjanin, str. 23.

Kišgeci, J. (2021), "Kvalitet Bačkog hmelja", Zbornik apstrakata, Četvrti naučno-stručni simpozijum sa međunarodnim učešćem „Pivo, pivarstvo i hmeljarstvo“, Zrenjanin, str.15.

Pejanović, R. i Radović, G. (2017), "Mogući načini finansiranja proizvodnje hmelja i razvoja pivarstva u Srbiji", Zbornik apstrakata, Prvi naučno-stručni simpozijum „Pivo, pivarstvo i hmeljarstvo“, Zrenjanin, str. 47.

Pejanović, R. i Radović, G. (2021), “Finansijska podrška države razvoju proizvodnje hmelja u Srbiji”, Zbornik apstrakata, Četvrti naučno-stručni simpozijum sa međunarodnim učešćem „Pivo, pivarstvo i hmeljarstvo“, Zrenjanin, str.16.

Pejanović, R. (2016), “O razvojnim problemima naše agroprivrede”, Zbornik radova, Stanje i perspektive agroprivrede i sela u Srbiji, Naučno društvo ekonomista Srbije, Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, str. 69-91.

Pejanović, R. i Milovanović, M. (2016), “O problemima naše agrarne politike”, Zbornik radova, Ekonomska politika Srbije u 2017. godini, Naučno društvo ekonomista Srbije, Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, str. 177-186.

Pichlmaier, J. (2003), „The current situation of the German hop industry & The HVG“, 49 International Hop Growers Convention, Power Point Presentation.

Pravilnik o podsticajima programima za unapređenje konkurentnosti za investicije u fizičku imovinu poljoprivrednog gazdinstva kroz podršku podizanja višegodišnjih proizvodnih zasada voćaka, vinove loze i hmelja, Službeni glasnik Republike Srbije br. 17/2023.

Radović, G. (2014), *Finansiranje poljoprivrede u Republici Srbiji*, Monografija, Zadužbina Andrejević, Beograd.

Radović, G. i Pejanović, R. (2023), “Aktuelna i potencijalna finansijska podrška države razvoju proizvodnje hmelja u Srbiji”, Zbornik apstrakata, Šesti naučno-stručni simpozijum sa međunarodnim učešćem „Pivo, pivarske sirovine i oprema“, Zrenjanin, str. 38.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2013. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 20/2013, 21/2013, 63/2013, 90/2013, 106/2013.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2014. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 8/2014, 30/2014, 116/2014, 128/2014, 137/2014, 144/2014.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2015. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 19/2015, 109/2015.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2016. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 8/2016, 93/2016.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2017. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 8/2017, 53/2017, 67/2017, 88/2017.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2018. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 18/2018, 66/2018, 86/2018, 93/2018, 101/2018.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2019. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 3/2019.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2020. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 1/2020, 13/2020, 27/2020, 52/2020, 75/2020, 106/2020, 118/2020, 124/2020.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2021. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 159/2020, 15/2021.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2022. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br. 125/2021, 10/2022, 30/2022, 52/2022, 67/2022.

Uredba o raspodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u Republici Srbiji u 2023. godini, Službeni glasnik Republike Srbije br.8/2023, 21/2023, 27/2023, 42/2023.

Vasiljević, Z. (1998), *Ekonomska efikasnost investicija u poljoprivredi*, Monografija, Zadužbina Andrejević, Beograd.

Zakon o izmenama i dopunama zakona o budžetu Republike Srbije za 2013. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 114/2012.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2014. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 110/2013.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2015. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 142/2014, 94/2015.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2016. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 103/2015.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2017. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 99/2016, 113/2016.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2018. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 113/2017.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2019. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 95/2018, 72/2019.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2020. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 84/2019, 60/2020, 62/2020, 65/2020, 135/2020.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2021. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 149/2020, 40/2021, 100/2021.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2022. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 110/2021, 125/2022.

Zakon o budžetu Republike Srbije za 2023. godinu, Službeni glasnik Republike Srbije br. 138/2022, 75/2023.